

Missionsarkiven och deras betydelse för forskningen

SVEN HEDENSKOG

Saken är egentligen mycket enkel. Självfallet har arkiven i allmänhet och missionsarkiven i synnerhet en utomordentligt stor betydelse för missionsforskningen. För en västerländskt skolad akademiker är arkiven en skattkammare, vari man kan finna underbara juveler. En historiker kan inte forska utan dokument. I ett kultursamhälle i västvärlden finns också en lång tradition att bevara värdefullt arkivmaterial från myndigheter, organisationer och enskilda personer. Tänk om man kunde sätta punkt här och konstatera, att missionssällskapens och samfundens arkiv är välordnade och står till forskningens fria disposition.

Så är nu inte fallet. Även om vi i de nordiska länderna inser vikten av att ta tillvara de dokument som skall vittna om missionsrörelsens insatser, måste vi säga att resurserna att omhänderta materialet är alltför knappa. Att på ett fullgott sätt ordna ett arkivmaterial tar tid och kostar pengar. Särskilt de tekniskt svårbevarade fotografierna, diabiliderna och filmerna ställer särskilda krav på lokalernas utrustning och personalens kunnsighet.

Vänder vi sedan blicken ut mot den s.k. tredje världen är situationen problematisk. Här saknas på sina håll förståelsen för att överhuvud taget bevara gamla handlingar. Skriftliga dokument kan vara farliga. Bakom denna attityd ligger måhända en bitter erfarenhet, betingad av en ej avlägsen kolonial situation. I Afrika kan bland tidigare skriftlösa folk finnas en misstänksamhet mot det skrivna ordet, som är nytt och västerländskt. Den muntliga traditionen däremot är gammal och inhemsk.

Missväxt, svält, sjukdomar, brist på skolböcker, och medicin, skuld-kris... U-ländernas svårigheter är enorma. Inför de utvecklingsproblem många av världens fattiga länder brottas med kan man förstå, att

arkivvården inte står högst på listan över angelägna projekt. Lägg därtill inbördeskrigen. Vilket material som gått förlorat i Zimbabwe och Etiopien kan ännu bara anas. Självfallet kan inte krigets ofattbara onda mätas i antalet förlorade hyllmeter med papper. Men även på detta område görs förluster. Kanske kommer man en gång att beklaga att kyrkor utrymmts och alla dokument bränts.

Mer alldagliga faror hotar ständigt. Klimatet går hårt åt papperet. Under torrtiden blir papperet sprött och faller sönder. I regnperiodens höga luftfuktighet trivs silverfiskar, som kalasar på papper och lim. Avsaknad av lämpliga förvaringsrum och hyllor skapar en formidabel oordning. Att ta hand om gamla papper, sedan de lämnat den administrativa personalen, är t.ex. i Indien ett mycket föraktligt arbete, som utföres av kastlösa. Högar av «files» buntas ihop och staplas på varandra i något avfallsrum. Dock finns det i u-länderna, inte minst inom kyrkorna, högt utbildade personer, som är väl medvetna om vikten av att ordna arkiven och skapa möjligheter för forskning.

Har då missionsarkiven både i de nordiska länderna och i andra länder något särskilt värde, som motiverar speciella insatser för att bevara dem? Jag vill påstå att så är fallet.

Begynnande mission från Norden finner vi redan under 1600- och 1700-talen. Som exempel kan nämnas samemission, grönlandsmission och den danska lutherska missionen i Tranquebar i Sydindien. Större omfattning fick missionsrörelsen i Norden från mitten av 1800-talet, vilket sammanhänger med väckelsens framväxt och organisering i samfund. Under vårt sekel finner man de nordiska samfundet och kyrkorna verksamma bland kineser, mongoler och japaner i Ostasien, bland tamiler i Sydindien, zuluerna i Sydafrika, malagasser på Madagaskar, bland ovambofolket i Namibia osv. De forna missionsfälten har i dag blivit systerkyrkor man samarbetar med. Missionens syfte har varit att evangelisera och att verka i Guds och människokärlekens tjänst genom sjukvård och skolundervisning. På sina håll har hela sjukvårdsorganisationen och skolsystemet sina rötter i missionssällskapets verksamhet. Missionen har således kommit att delta i en gigantisk historisk process. Missionärerna följde ofta tätt efter handelsmännen och kolonisatörerna. De blev med eller mot sin vilja indragna i den västerländska civilisationens utbredning över omgivande världsdelar.

I det kristna budskapet liksom i andra västerländska idéer och styrelseformer som missionärerna medförde fanns också fröet till uppbrott och självständighet. Sålunda kom de att inspirera till befrielseströrelser och avkolonisering. Få är de afrikanska ledare i modern tid som inte fått sin skolning i någon missionsskola. Missionsarkiven avspeglar hela

denna process. Där finns material för studium av såväl kolonialhistoria som befrielsekamp.

I arkiven finns också möjlighet att studera religionsbytet. Missionärerna berättar därom i dagböcker och rapporter. Självfallet är detta material präglad av samtidens syn och framgångarna sannolikt överdrivna. Förhållandena belyses främst från den västerländske missionärens sida. Men det går också att finna exempel på hur första och andra generationes kristna afrikaner upplevt och omfattat den nya religionen. Tänk om vi i de nordiska länderna haft bråkdelen så rikt material att studera rörande kristendomens införande i våra länder för 1000 år sedan.

Mission och ekumenik hör ihop. Detta visar framväxten av de internationella missionsorganen och de ekumeniska organisationerna. Visserligen avspeglar missionen kristenhetens splittring både i «hemlandet» och på «missionsfältet». Det kunde vara stor kamp mellan kyrkor om olika missionsfält. Men lika fullt påverkar och accentuerar missionen behovet av ekumeniska strävanden. Missionsarkiven har ett rikt material om dessa ting. Här finns dokument som rör olika konfessioner och deras förhållande till varandra.

Mission är möten med andra folk. Missionärerna, kanske komna ur nordiska bondstugor och prästhem, mötte för dem helt främmande kulturer. Många har samlat uppgifter om dessa folk och gjort betydande vetenskapliga insatser genom att beskriva afrikanska eller asiatiska kulturer. I missionsarkiven finns också material för etnologer och socialantropologer.

Många missionärer kom till skriftlösa folk. För att kunna översätta Bibeln var man först tvungen att forma ett skriftspråk. Många exempel på skandinaver som utfört väldiga översättningsarbeten skulle kunna nämas. Även missionsarkiven innehåller spår av dessa kulturgärningar till glädje för framtida språkforskare.

Inte bara kyrkohistoriker och teologer har som synes ett rikt material att ösa ur i missionsarkiven. Materialet i dem har en internationell prägel. Det avspeglar möten mellan människor och kulturer mellan stater och idéer. Men där finns också det lokala, substansrika materialet. Missionärerna kom ut i byarna och levde långt borta från den västerländska, koloniala livsstilen. Inte minst bildmaterialt avspeglar livet i avlägsna trakter. Det skall villigt erkännas, att många bilder och rapporter främst skildrar missionärernas förhållanden, men de fann också sina inhemska medarbetares vardag värdefull att dokumentera. En sydafrikansk historiker, som nyligen besökte Svenska Kyrkans Mission i Uppsala fann i arkivet hundra år gamla bilder från sin hemstad, vilka han bedömde

vara ytterst intressanta ur socialhistorisk synpunkt. En missionär var den förste som ägde en kamera på denna ort. Mest spännande är det kanske ändå när en forskare går till materialet med de oväntade frågorna, dem som handlingarna ej alls haft för avsikt att besvara.

Vilka insatser har gjorts och görs för att bevara missions- och ekumenikarkiven? NIME, Nordiskt Institut för Missionsforskning och Ekumenisk Forskning konstituerades 1973. I dess arbetsplan ingick från början ett projekt att i de nordiska länderna inventera, rätta och ordna missionssällskapens och de ekumeniska organisationernas arkiv. Arkivprojektet förbereddes genom en utredning av Ragnar Widman och Bertil Söderberg. Dess riktlinjer fastställdes vid ett årsmöte i Stavanger 1975, vid vilket Ludvig Munthe spelade en betydelsefull roll. Projektet fick då den inriktning det senare haft, nämligen att vara ett servicorgan för information och samordning av insatserna i de olika länderna. Det betonades att varje organisation själv var ansvarig för sina arkiv. Det gällde för NIME att stimulera dem att värna om sin historia genom att vårda arkiven i hemlandet och i andra länder.

Arkivkommittéer organiserades i alla nordiska länder. Varje arkivgrupp har i sitt resp. land fört fram arkivfrågorna hos samfunden, missionssällskapen och de ekumeniska organen genom skrivelser, konferenser och kurser. Man har också lyckats skapa goda relationer till riksarkiven i alla länderna och därigenom har organisationerna kunnat få sakkunnig hjälp. Riksarkiven har också blivit uppmärksammade på missions- och ekumenikarkivens värdefulla innehåll, vilket främjat forskningen. NIME har ordnat en rad internordiska arkivkonferenser. Vid seminarierna Stockholm 1980 och i Oslo 1981 deltog också forskare från olika discipliner och gav värdefulla synpunkter på arkivens roll för forskningen.

Vid NIME's årsmöte har medarbetarna informerat om åtgärder i varje land. Om de norska initiativen har Ludvig Munthe rapporterat. Särskilt arbetet med arkiven på Madagaskar och i Sydafrika har väckt uppmärksamhet. Från Danmark har Carl Rise Hansen träget rapporterat om projektet att samla och registrera alla danska missioners och missionärers samlingar. Likaså har vid årsmöten inom NIME under många år Yrjö O.Kihlberg meddelat om framstegen i Finland rörande missionarkiven. I Sverige har ordnats kurser i arkivvård för missionssällskapens och de ekumeniska organens personal, vilket bl.a. lett till att många organisationers arkivmaterial idag återfinnes ordnade hos någon arkivinstitution. Flera organisationer har valt att själva behålla och ordna sina handlingar.

NIME:s arkivprojekt i Norden har väckt uppmärksamhet i andra länder. NIME har varit representerat vid konferenser ordnade av Inter-

national Association for Mission Studis (IAMS) och vid dess underavdelning DAB, Documentation, Archives and Bibliography Networks. Sådana konferenser har hållits i Rom (två gånger), Bangalore och i Harare. År 1980 i Rom antogs ett dokument, som innebar en engagerad uppmaning till missionsorganisationerna och samfunden i hela världen att ta sitt ansvar för arkiven. Vidare har inom NIME rapporterats om arkivinsatser i Zaire, Tanzania, Indien och som nämnts på Madagaskar. För att stimulera kyrkorna i tredje världen att bevara sina arkiv, har NIME givit ut en enkel handledning i arkivvård, How to arrange archives, som också finns i en fransk version. Dessa insatser har varit mycket stimulerande för alla inblandade och medverkat till att hålla projektet vid liv och fortsätta arbetet både i Norden och i tredje världen.

Vid NIME:s årsmöte i Århus 1988 antogs delvis nya riktlinje för arkivprojektet. Visserligen återstår en del arbete i de nordiska länderna, men arbetet måste allt mer inriktas på materialet i tredje världen. Detta material kommer att få allt större betydelse. Hur skall räddningsaktionen gå till? Varje samfund eller missionsorganisation i de nordiska länderna måste ta upp dessa frågor på dagordningen i samarbetet med sina respektive systerkyrkor.

Det finns många årsmöten och konferenser att föra fram arkivfrågorna vid. Kyrkorna och missionsorganisationerna i Norden understödjer redan nu teologiska institut, forskningsinstitutioner och bibliotek. Biståndet bör också kunna utsträckas till att gälla arkiv. En arkivinstitution skulle nämligen inte bara kunna bevara ett antal värdefulla arkivsamlingar utan också aktivt verka för att dokumentera den muntliga traditionen genom inspelningar och intervjuer. Arkiven skulle dessutom kunna mikrofilma material, som eljest snabbt går förlorat, och tillhandahålla mikrofilmer från Europa och USA ur de samlingar som finns i de forna «moderkyrkorna». Det är stor skada att studenter och forskare från tredje världen idag måste fara till Europa och USA för att studera sin egen kyrkas, sitt lands historia, kultur och utveckling, samtidigt som det värdefulla forskningsmaterialet förstörs i det egna landet.

En som förstått hela vidden av denna fråga och under många år inspirerat medarbetare i de nordiska länderna är just Ludvig Munthe. Vid arkivkonferensen i Harare 1985 sammanfattade han allas vårt ansvar och vår uppgift på följande sätt:

«There is no doubt: our work, protecting, collecting into organized units, and making available of church/mission archives in Africa, Asia and Latin America is one of today's important contributions to the churches in the future. In these documents the churches of the third world will

find their identity. The time will come when they look for their identity in these terms and will criticise us, if we have not done our duty to bring to light and preserve the basic material needed for an investigation of their history» *IAMS Mission Studies*, vol. 2, 1985, Report from the sixth IAMS Conference in Harare).

Sven W. Hedenskog, f.1939, fil.mag. 1967, fil.lic. 1972, fil.dr. 1973. Lektor i historia och religionskunskap. Arkivkonsult hos Svenska Kyrkans Mission och medarbetare inom NIME:s arkivprojekt sedan 1974.

Mission archives and their significance for research.

The article describes the great significance of mission archives, not only for the study of the missionary movement, but for the churches of the third world, and for historical and anthropological research. Projects to create networks on documentation, archives, and bibliography are then described.